

SKUTOČNÝ PRÍBEH

MOTÝL

VLAK NA SLOBODU

Ivan A. Backer

**VĽAK
NA SLOBODU**

VLAK NA SLOBODU

Ivan A. Backer

CESTA ŽIDOVSKÉHO CHLAPCA
Z NACISTICKEJ EURÓPY
A JEHO ŽIVOT AKTIVISTU

VYDAVATELSTVO MOTÝL

MY TRAIN TO FREEDOM

Copyright © 2016 by Ivan A. Backer

All rights reserved

First published by Skyhorse Publishing,
307 West 36th Street, 11th Floor, New York, NY 10018.

Translation © Michal Zidor 2018

Design © Motýľ design 2018

Cover Photo © Alamy Stock Photo

Slovak edition © Vydavateľstvo Motýľ 2018

ISBN: 978-80-8164-150-3

*„Aktivizmus je moje nájomné za život
na tejto planéte.“*

—ALICE WALKER

Pre Nicholasa Wintona,
bez ktorého by som nebol nažive.

Pre Paulu,
bez ktorej by som nenapísal tieto memoáre.

OBSAH

Úvod	11
Predhovor	13
1. kapitola: Cesta detským transportom, 1939	19
2. kapitola: Spomienky na detstvo spred obdobia nacizmu, 1929 – 1939	25
3. kapitola: Zvyšok mojej rodiny postupne uteká, 1939	41
4. kapitola: Moje tri anglické rodiny, 1939	53
5. kapitola: Zo školy do školy, 1939 – 1944	69
6. kapitola: Strastiplná cesta do Ameriky, 1944	89
7. kapitola: New York, 1944 – 1946	95
8. kapitola: Prečo som prežil práve ja? 1946 – 1952	105
9. kapitola: Život podnikateľa a aktivistu, 1952 – 1963	115
10. kapitola: Život farára a aktivistu, 1964 – 1969	121
11. kapitola: Život pedagóga a aktivistu, 1969 – 1979	131
12. kapitola: Život riaditeľa a aktivistu, 1979 – 1999	145
13. kapitola: Život dôchodcu, no stále aktivistu, 1999 – dodnes	155

14. kapitola: Som žid? Som kresťan?	169
15. kapitola: Ľudia, miesta a veci v súčasnosti	171
Doslov	191
Vlaky	193
Dodatok 1: Z Flossenbürgu na slobodu	197
Dodatok 2: Auschwitz a Liselott Bächer Fraenklová, ktorá prežila pochod smrti	239
Dodatok 3: List matky Nicholasa Wintona mojej mame Alici, 1940	245
Poďakovanie	246

ÚVOD

SIR NICHOLAS WINTON mi v roku 1939 zachránil život, no ja som sa to dozvedel až oveľa neskôr.

Sir Winton bol v roku 1938 mladým londýnskym obchodníkom s cennými papiermi, keď ho istý priateľ pozval do Prahy, aby na vlastné oči videl dôsledky, ktoré malo obsadenie českých hraníc Nemcami. Winton si uvedomil, že Hitlerovou ambíciou je čoskoro pohltiť aj Československo a že mnohí ľudia – vrátane detí – pravdepodobne zahynú. Na nacistickú hrozbu reagoval zorganizovaním masívnej akcie, počas ktorej mali vlakmi a loďami zachraňovať mladé životy. Wintonove detské transporty nakoniec úspešne odviezli preč od hroziaceho nebezpečenstva 669 detí. Ja som bol jedným z tých, ktoré zachránil.

Uplynulo však viac ako šesťdesiat rokov, kým som si uvedomil, že bez tohto človeka by som pravdepodobne neprežil. Dnes je Winton známy ako „Britský Schindler“. V roku 2011 vznikol medzinárodne distribuovaný dokument o jeho živote s názvom *Nickyho rodina*, ktorý získal mnohé ocenenia. V roku 2014 sa vysielal televízny program *60 Minutes*, ktorého súčasťou bola správa o Wintonovom živote, kde sa objavilo aj niekoľko úryvkov z tohto dokumentu.

Až donedávna som poznal len veľmi malú časť podrobností o svojom úteku, no vždy som vedel, že ma zachránili len vďaka obrovskému šťastiu. Nezaslúžil som si to o nič viac ako ostatní. Po všetky svoje dni tak žijem s pripomienkou, že len vďaka tomuto šťastiu som unikol pred brutalitou holokaustu.

V týchto memoároch opisujem, ako moje prežitie ovplyvnilo smer môjho života.

PREDHOVOR

V UPLYNULÝCH ROKOCH ma ľudia často žiadali, aby som im opísal svoj príbeh – ako som v detskom transporte utiekol pred holokaustom. Niektorí z nich mi navrhovali, aby som zaznamenal svoje spomienky v memoároch. Až donedávna som tú myšlienku odkladal na neurčito, no všimol som si, že o mojej generácii sa začína hovoriť ako o „starších ľudoch“, čo je ešte krok za „seniormi“ – pomenovaním, na ktoré som si už zvykol. Aj preto som si uvedomil, že zaznamenať príbehy tých z nás, ktorí sa stali súčasťou histórie holokaustu a detských transportov, sa stáva naliehavou prioritou.

Modrý fascikel, ktorý so sebou nosievam vždy, keď opisujem svoj príbeh verejnosti, sa pre mňa stal akousi poistkou. Spočívá na mojom stolíku pripravený na to, aby som ho po ceste von vzal so sebou. Skontrolujem, či obsahuje moje poznámky, o ktorých nebudem hovoriť, no vždy ich mám pri sebe. Rozprávanie začínam opisom svojho šťastného detstva v Prahe, potom sa zameriam na to, čo si pamätám zo svojho úteku detským transportom v roku 1939, kedy som bol desaťročným chlapcom. V tom fascikli sa nachádza aj kópia mojej básne s názvom „Vlaky“, ktorú posledný rok zvyknem čítať nahlas na konci svojich príhovorov. Pod hlavnou kópiou

mávam niekoľko ďalších pre prípad, že by ma niekto požiadal o výtlačok básne, čo sa občas stáva. DVD dokumentu *Nickyho rodina* o veľkom filantropovi Nicholasovi Wintonovi, ktorý zorganizoval transport detí z Prahy, už dostala skupina sponzorujúca moju prezentáciu a bude sa premietat' pre divákov ešte pred mojím rozprávaním.

Keď kráčam po svojej chodbe a chystám sa odísť z domu, prechádzam okolo zarámovaného plagátu, ktorý mi v roku 2012 darovalo Židovské kultúrne stredisko West Hartford Jewish Community Center. Tam sa konalo jedno z mojich prvých vystúpení, kde som prednášal pred jedným z najväčších a najuznanlivejších obecnstiev. Keď som vo svojom byte každý deň míňal tento plagát, často som vrhol pohľad na zarámovanú fotografiu, ktorá zachytávala džentlmena v nadživotnej veľkosti s okrúhlou tvárou, so sivými vlasmi a s nepatrnou iskričkou v oku. Bola to fotografia Nicholasa Wintona: záchrancu 669 českých detí odsúdených na smrť – vrátane mňa –, ktoré by v opačnom prípade pohltila hrôza holokaustu. Ako utečenec som naveky vďačný tomuto mužovi, ktorý mi zachránil život.

V posledných rokoch som začal písať krátke opisy svojho detstva pred a po tom, čo som ako utečenec pricestoval najprv vlakom a potom loďou z Prahy do Anglicka. Spomínal som na rozhodnutia, ktoré som učinil ako mladý muž pokúšajúci sa zariadiť si život v novej krajine – Amerike. Osud, pred ktorým som bol ako dieťa ušetrený, vo mne však stále žije a uvažujem, prečo som toho bol hoden... Prečo zachránili práve mňa? Keď som bol starší, moje úvahy a spomienky sa začali spájať a v kombinácii s prvotnými poznámkami a krátkymi opismi sformovali kompaktný príbeh – môj príbeh. Za všetky tie roky som bol v kontakte len s niekoľkými ďalšími ľuďmi, ktorí unikli z Prahy v jednom z tých

transportov, ale ani oni, ani iní, ktorí tú cestu zažili, podľa mojich vedomostí nevydali žiadne osobné memoáre o živote v Amerike. Podujal som sa napísať túto knihu, aby som zdokumentoval svoje spomienky a pridal sa k obdivovateľom odvážneho a morálneho postoja, ktorý zaujal Nicholas Winton. V spolupráci s niekoľkými ďalšími dobrovoľníkmi vrátane jeho matky Barbary, sa mu v krátkom čase podarilo transportovať mnohých z nás z Československa do bezpečia.

Príbeh Nicholasa Wintona zahŕňa aj ten môj. Záchrannú operáciu transportovania detí organizoval nesebecky a s pokorou, ktorú už dnes – v čase, keď sa aj najmenší úspech považuje za hodný vychvaľovania – nenachádzame. Posledný z Wintonových vlakov však už z Prahy neodišiel podľa plánu, čiže v septembri 1939, pretože nacisti uzavreli české hranice. Deti z tohto vlaku pravdepodobne zahynuli, rovnako ako väčšina židov v Československu. Keď sa Winton oženil, nepovedal svojej manželke o záchrane českých detí počas vojny. V roku 1987 – takmer päťdesiat rokov po tej udalosti – však náhodou objavila výstrižkový album v ich podkroví, ktorý dokumentoval jeho prácu s deťmi, rodinami, adoptívnymi domovmi v Anglicku a s vládnymi úradníkmi počas vojny. Ukázala svoj nález televíznemu producentovi, ktorý ho publikoval v televíznom programe.

Najdramatickejší moment relácie nastal po tom, keď Wintona oslovili z pódia a prejavili mu uznanie za detské transporty, ktoré v roku 1939 odviezli české deti do bezpečia, a tým ich zachránili. Následne sa postavil každý, kto sa v jednom z Wintonových vlakov dostal na slobodu. Prekvapený Nicholas Winton sa obrátil k tichému davu za sebou. Tak ako väčšine ľudí v ten večer v štúdiu, aj jeho oči sa naplnili slzami a poutieral si ich vreckovkou, aby mu netiekli po lícach. Bohužiaľ, ja som tam v ten večer nebol, pretože organizátori

udalosti sa so mnou nevedeli spojiť. Počul som, že väčšina prítomných bývala v Anglicku.

Nevedel som, kto ma zachránil, a nepoznal som celý príbeh detských transportov. Dozvedel som sa o ňom až o pätnásť rokov neskôr. Keď som sa dopočul o Nicholasovi Wintonovi a jeho úlohe pri záchrane môjho života, ohromilo ma to. Začal som čítať správy a pokúšal sa spomenúť na čo najviac podrobností z kritických rokov počas začiatku vojny.

Detské transporty z Československa neorganizovali ako prvé. Už uprostred tridsiatych rokov odchádzali z Nemecka vlaky a lode so židovskými deťmi zo sirotincov alebo s tými, ktorých rodičia boli internovaní v koncentračných táboroch. Po Krišťaľovej noci v novembri 1938 zorganizovali detské transporty odvážajúce deti z Rakúska a Nemecka.

Počet zachránených detí prudko stúpal. Celkovo bolo prevezených do bezpečia vo Veľkej Británii asi desaťtisíc detí. Iba Británia bola totiž ochotná prijať tieto utečenec-ké deti – všetky ostatné krajiny pred nimi zavreli hranice. Obyvatelia Britských ostrovov prejavili svoju veľkodušnosť tým, že ich prijali v naozaj veľkom počte. Niekoľko spoločností v Anglicku – vrátane židovských, kvakerských* a kresťanských – zorganizovalo vlaky, ale kritická situácia českých a slovenských detí sa ignorovala až do nemeckej okupácie českých Sudet, kde v tom čase dvadsaťdeväťročný Nicholas Winton uvidel utečenecké tábory a uvedomil si, že situácia je vážna. Deťom v Československu nepomáhala žiadna spoločnosť.

Winton vycítil potrebu zaplniť toto vákuum. Pendloval medzi svojím domovom v Londýne a Prahou, nachádzal

* kvakeri, oficiálny názov Spoločnosť priateľov, je kresťanské náboženské hnutie založené Georgeom Foxom v polovici 17. storočia v Anglicku, pozn. prekl.

a verboval anglické rodiny ochotné sponzorovať dieťa, pároval ich s vhodnými deťmi v Prahe, organizoval prevoz detí a samotné vlaky na ich prepravu. Osem detských transportov bolo úspešných. Väčšina detí sa pred nastúpením do vlaku rozlúčila so svojimi rodičmi a potom ich už nikdy nevidela. V tomto ohľade je môj príbeh odlišný, pretože moji traja najbližší príbuzní tiež utiekli. Vo svojich memoároch budem hovoriť o nich a aj o iných ľuďoch. Po odhalení príbehu Nicholasa Wintona ho kráľovná Alžbeta II. pasovala za rytiera a stal sa sirom Nicholasom. Pri niekoľkých jeho cestách do Prahy mu vláda Českej republiky tiež udelila pocty. Jeho „rodina“, ktorú pôvodne tvorilo 669 detí, sa postupom času nesmierne rozrástla.

Na tomto mieste chcem vzdať hold aj svojim a všetkým ostatným rodičom detí z detských transportov za to, že mali odvalu a prezieravosť rozlúčiť sa so svojimi deťmi, a tým im poskytli dar života, aj keď v niektorých prípadoch za cenu toho svojho. Keď pomyslím na svoje deti a vnúčatá, keď boli vo veku detí z detských transportov, uvažujem, či by som býval schopný urobiť to isté. Aj ja som svojim rodičom musel pripadať mladý, odkázaný na iných a zraniteľný. Predsa je však pozoruhodné, že mnohé z nás detí považovali tú cestu za dobrodružstvo a že sme iným ľuďom zverili svoju bezpečnosť. Získal som pocit, že „všetko sa nakoniec nejakým spôsobom vyrieši“, a tento postoj som si zachoval po celý život.

V týchto memoároch zaznamenávam, v akých rôznych ohľadoch som tvaroval svoj život v reakcii na tieto minulé udalosti. Tí z nás, ktorých zachránil Nicholas Winton, majú za úlohu prísť na to, ako splatiť dlh za dar svojho života. Až do smrti Winton otvorene priznával, že je citlivý voči utrpeniu ľudí v núdzi. Snáď nás bude posolstvo Nicholasa Wintona nabádať k väčšej starostlivosti o iných.

Musím poznamenať, že o sebe nehovorím ako o preživšom, pretože som netrpel ako iní, ktorým sa nepodarilo utiecť počas toho, ako boli nacisti pri moci. Neutekal som pred gestapom, nedusil som sa na cestách v nákladiakoch a vo vlakových vozňoch pre dobytok, neinternovali ma v koncentračných táboroch, nenútili ma pracovať v brutálnych podmienkach, nemusel som znášať dlhé, neľudské pochody a nezažil som fyzické utrpenie. Bohužiaľ, neplatí to pre mnohých z mojich príbuzných a priateľov. Ja som žil bezpečne v slobodných krajinách... v prostredí, ktoré bolo pre mňa spočiatku neznáme, no dostatočne pohodlné. Utiel som.

Mojím zámerom pri spisovaní tohto príbehu bolo skúmať vlastnú motiváciu – ústrednú otázku, ktorá visí nad celým mojím povojnovým životom... *Ako fakt, že som sa vyhol hrôzam holokaustu, ovplyvnil výber mojej celoživotnej práce a najdôležitejšie rozhodnutia, ktoré som za celý ten čas urobil?*

Táto kniha je spätným pohľadom na môj život, no nesnaží sa zachytiť osobnosť, akou som bol, keď sa tie udalosti odohrali. Začína sa rokom 1939, keď nacisti vpochodovali do Prahy, môjho rodného mesta, a úspechom mojej mamy, ktorej sa podarilo získať miesto pre mňa, vtedy desaťročného chlapca, v detskom transporte smerujúcom do Anglicka, kde ma postupne umiestnili do niekoľkých anglických rodín. Opisujem, ako som musel zmeniť svoj život „českého chlapca“ v Anglicku a potom v Amerike, kde sme s rodinou nakoniec získali občianstvo. Moje rozprávanie je chronologické a sleduje moje školské roky a neskôr kariéru, zatiaľ čo sa po celý čas snažím vyrovnáť s potrebou definovať zmysel svojho prežitia a zosúladiť s ním svoj život.

1. KAPITOLA

Cesta detským transportom, 1939

PÍŠAL SA 11. MÁJ 1939. Vlhké, slabo osvetlené vlakové nástupisko bolo v ten večer na Masarykovej stanici v Prahe preľudnené. Meno zvolené pre rušnú hlavnú stanicu vzniklo na uctenie si prvého prezidenta našej republiky a bolo zdrojom hrdosti počas šťastnejších čias – nacistickí podmanitelia ešte nepremenovali ulice a miesta po celom meste. Stanica sa hemžila nemeckými vojakmi, ktorí mi pripadali veľmi prísni a naháňali mi hrôzu. No najviac mi v pamäti utkvelo nás šesťdesiat detí postávajúcich okolo s číslovanými značkami – moje číslo bolo 1174 –, ktoré nám viseli na krku. Obklopovali nás rodičia, starí rodičia a ostatní príbuzní, ktorí nás prišli odprevať k štvrtému naplánovanému vlaku odchádzajúcemu z Prahy do Anglicka. Dospelí plakali, objímali a bozkávali nás a báli sa, že svoje detičky už nikdy viac neuvidia. Niektoré deti, hlavne tie staršie, sa snažili vymaniť z objatí, ktoré ich zvierali príliš silno. Mladým aj starým prišlo zaťažko rozlúčiť sa.

Nastávajúce šero ešte viac začiernilo už aj tak tmavú oblohu odrážajúc bezútešnú náladu rodín, ktoré tu postávali a vrhali pohľad na koľajnice, či nezazrú prichádzajúci vlak.